

NÅGRA FRÅGOR OM JUSTITIEKANSLERNS BESLUTSUTRYMME VID BERÄKNING AV ERSÄTTNING ENLIGT FRIHETSBERÖVANDELAGEN

2021-12-30

Professor Marcus Radetzki
Bastugatan 21
118 25 Stockholm
0707-53 34 05
marcus@radetzki.se

1 Bakgrund

I ett beslut 2021-08-11¹ har Justitiekanslern (JK) med stöd av frihetsberövandelagen² beviljat en sökande ersättning från staten med 840 000 kr. Bakgrunden till beslutet är att den hovrätt, som genom lagakraftvunnen dom ursprungligen dömde sökanden till fängelse för bland annat två grova våldtäkter, bedömt att sökanden vid tidpunkten för de brottsliga gärningarna varit 18 år eller äldre. Efter att sökanden beviljats resning har samma hovrätt emellertid lagt fast att sökanden vid tidpunkten för sagda gärningar varit endast 15 respektive 16 år gammal. Med hänsyn härtill har fängelsestraffet kortats ned i sådan mån att sökanden varit frihetsberövad under betydligt längre tid än vad som varit lagligen grundat.

Beslutet har blivit hårt kritiserat. Åtskilliga hyser uppfattningen att det är orimligt att sökanden, som gjort sig skyldig till mycket allvarlig brottslighet, beviljats ersättning med

¹ Dnr 2021/958.

² Lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.

ett så pass högt belopp som 840 000 kr. Somliga synes rent av anse att det är orimligt att ersättning över huvud taget beviljats.

JK har i flera olika sammanhang uttalat hon har förståelse för att beslutet kan uppfattas som stötande men att hon är bunden av lag och praxis och att det därför inte funnits utrymme för att besluta på något annat sätt.³

2 Uppdrag

I denna situation har Ole Settergren och Paul Larsson givit mig i uppdrag att analysera huruvida JK:s sistnämnda uttalande är korrekt. Den här aktuella frågan gäller således JK:s beslutsutrymme. Har det varit möjligt för JK att, inom ramen för gällande rätt, fatta beslut om att tilldela sökanden ett lägre belopp än 840.000 kr eller att helt avböja dennes ersättningsanspråk?

3 Närmare om JK:s beslut

I det här aktuella fallet hade sökanden begärt ersättning för lidande med skäligt belopp.⁴ I enlighet med vad som redan framgått beslutade JK att sökanden enligt 4 § frihetsberövandelagen ägde rätt till ersättning med 840 000 kr. Hur JK kommit fram till denna summa framgår inte på ett tydligt sätt av beslutet. En central utgångspunkt har emellertid utgjorts av den tid under vilken sökanden varit oriktigt frihetsberövad och för vilken lidandeersättning sålunda ska betalas. Med sikte på beräkningen av denna tid återfinns följande uttalande i beslutet:

”I sökandens fall bestämdes påföljden slutligen till två års fängelse. Den tid han skulle ha avtjänat – utifrån att villkorlig frigivning normalt sker efter två tredjedelar av strafftiden – uppgår till 16 månader. I det här sammanhanget bör dock beräkningen göras med utgångspunkt i en påföljd om två år och tre månader – och därmed en avtjänandetid om 18 månader – eftersom hovrätten gav sökanden tre månaders straffindring med hänsyn just till att frihetsberövandet översteg det utmätta fängelsestraffet. Vid tidpunkten för

³ Hänvisning kan i detta sammanhang göras till intervjuer med JK som återfinns på följande webbplatser: <https://www.svd.se/jk-forsvarar-skadestand-inget-som-vi-har-hittat-pa>; <https://kvartal.se/artiklar/jk-mari-heidenborg-om-yttrandefrihetshot-och-sitt-utskallda-beslut/> samt <https://sverigesradio.se/avsnitt/jk-mari-heidenborg-om-skadestand-till-en-domd-valdtaktsman> (hämtat den 30 december 2021).

⁴ Härutöver hade sökanden begärt ersättning med ett smärre belopp avseende ombudskostnader. JK beviljade den begärda ersättningen. Denna del av JK:s beslut behandlas emellertid inte i förevarande sammanhang.

Högsta domstolens inhibitionsbeslut i januari 2020 hade sökanden suttit frihetsberövad under drygt två år och åtta månader. Den överskjutande tid som ska läggas till grund för beräkningen av ersättningen motsvarar därmed ungefär 14 månader.”

Med sikte på beräkningen av den sökanden tillkommande ersättningen för denna tid återfinns dessutom följande uttalande:

”Bland de omständigheter som är av särskild betydelse vid bestämmandet av lidandeersättningen är frihetsberövandets längd (se prop. 1997/98:105 s. 57 och NJA 2012 s. 464). Ju längre tid ett frihetsberövande varat desto större är typiskt sett lidandet. Då ersättningen efter det första året som frihetsberövad utgår med successivt högre månadsbelopp motsvarar den överskjutande tiden om 14 månader ett högre belopp än de första 18 månaderna av frihetsberövandet – dvs. de 18 månader för vilka någon ersättning inte ska utgå.”

Mot denna bakgrund presenteras följande konklusion:

”Justitiekanslern finner att en skälig ersättning för den överskjutande tiden kan bestämmas till 840 000 kr. Vid bestämmandet av beloppet har beaktats att frihetsberövandet och domen avsett särskilt allvarlig brottslighet.”

Avslutningsvis anger JK ett antal olika förhållanden som inte har ansetts medföra rätt till ytterligare ersättning, nämligen:

- att frihetsberövandet varit förenat med restriktioner (eftersom detta förhållande beaktats redan vid bestämningen av den beviljade ersättningen),
- sökandens ungdom (eftersom denna omständighet beaktats vid straffmätningen) samt
- sökandens påstående om att frihetsberövandet varit särskilt påfrestande (eftersom sökanden inte gett in någon utredning som ger stöd för detta).

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det beviljade ersättningsbeloppet baserats på följande förhållanden:

- det oriktiga frihetsberövandets längd,
- att sökanden redan varit frihetsberövad under lång tid när de oriktiga 14 månaderna började avtjänas samt
- att det oriktiga frihetsberövandet avsett särskilt allvarlig brottslighet.

En mera detaljerad förståelse för hur JK räknat fram det ifrågavarande ersättningsbeloppet förutsätter kunskap om JK:s praxis. På JK:s hemsida återfinns bland annat följande information i detta avseende:⁵

”Enligt Justitiekanslerns praxis, som i sin tur baseras på domstolspraxis, bestäms ersättningen för lidande i normalfallet till 30 000 kr för den första månaden. Ersättning utgår sedan med 20 000 kr för varje ytterligare månad fram till och med den sjätte månaden och därefter med 30 000 kr per månad till och med den tolfte månaden.

Därefter ökar ersättningen successivt ju längre frihetsberövandet har pågått.

Normalbeloppen dvs. de schabloner som används som utgångspunkt för att bestämma lidandeersättning, är 35 000 kr per månad från och med den trettonde månaden, 40 000 kr per månad från och med den nittonde månaden, 45 000 kr per månad från och med det tredje året, 50 000 kr per månad från och med det fjärde året, 55 000 kr per månad från och med det femte året, 60 000 kr per månad från och med det sjätte året, 70 000 kr per månad från och med det sjunde året, 80 000 kr per månad från och med det åttonde året, 90 000 kr per månad från och med det nionde året och 100 000 kr per månad från och med det tionde året.”

Mot bakgrund härav och vad som uttalats av JK i det här ifrågavarande beslutet framstår det som plausibelt att JK utgått från att sökanden, när det oriktiga frihetsberövandet började avtjänas, redan hade varit frihetsberövad under 18 månader och därför ansetts äga rätt till normalersättning med 40 000 kr per månad under de sex första månaderna av det oriktiga frihetsberövandet och med 45 000 kr per månad under resterande åtta månader. Den totala normalersättningen uppgår därmed till 600 000 kr.

På JK:s hemsida återfinns vidare följande information:⁶

”Vissa omständigheter kan medföra en förhöjd ersättning. Det gäller främst om misstankarna har avsett ett särskilt allvarligt brott.”

I vilken utsträckning ersättningen i sådana fall höjs framgår däremot inte. I ett yttrande 2021-09-16 i ett annat ärende⁷ utvecklar JK emellertid att denna förhöjning enligt JK:s

⁵ <https://www.jk.se/skadestand/frihetsberovande/> (hämtat den 30 december 2021).

⁶ <https://www.jk.se/skadestand/frihetsberovande/> (hämtat den 30 december 2021).

⁷ Dnr 2021/3852.

praxis uppgår till 40 % av normalersättningen. I det här aktuella fallet motsvarar detta 240 000 kr.

Summan av normalersättningen om 600 000 kr och den förhöjda ersättningen om 240 000 kr motsvarar därmed det av JK beslutade ersättningsbeloppet om 840 000 kr.

4 Hade JK kunnat besluta på annat sätt?

Att JK:s här ifrågavarande beslut är kontroversiellt har redan framgått. Den här aktuella frågan gäller, i enlighet med vad som framgått i avsnitt 2, huruvida det, inom ramen för gällande rätt, hade varit möjligt för JK att fatta beslut om att bevilja sökanden ett lägre belopp än 840 000 kr eller att helt avböja dennes ersättningsanspråk?

För att belysa och besvara denna fråga krävs att inte mindre än tre olika ställningstaganden från JK:s sida, som alla haft stor betydelse för den beviljade ersättningens storlek, utvärderas från ett rättsligt perspektiv. Dessa ställningstaganden avser normalersättningens storlek (avsnitt 4.1), frågan om sökanden äger rätt till förhöjd ersättning (avsnitt 4.2) samt frågan om huruvida den sökanden tillkommande ersättningen hade kunnat jämkas (avsnitt 4.3).

Innan dessa ställningstagande utvärderas kan det emellertid, till undvikande av missförstånd, finnas anledning att lägga fast att vad som utgör gällande rätt i förevarande sammanhang på traditionellt vis i första hand baseras på gällande lagstiftning med tillhörande förarbeten samt praxis från Högsta domstolen. JK:s egen praxis kan däremot knappast anses ge uttryck för vad som utgör gällande rätt inom det här aktuella området.⁸ De främsta skälen härtill utgörs av att JK i förevarande sammanhang agerar som företrädare för den skadegörande parten⁹ och att JK:s praxis helt följdriktigt kan överprövas av domstol.¹⁰ Till detta kommer att inte ens JK själv kan

⁸ Låt vara att några av de helt basala principer som kommer till uttryck i JK:s praxis, närmare bestämt att lidandeersättningen beräknas med hänsyn till frihetsberövandets längd, frihetsberövandets art och det påstådda brottets karaktär, har godtagits i prop 1997/98:105 s 56 (se även Friberg, Kränkningersättning, Uppsala, 2010, s 517). På mera detaljerad nivå kan JK:s praxis däremot inte anses ge annat än en bild av hur reglerna i frihetsberövelagen normalt tillämpas inom ramen för JK:s skaderegleringsverksamhet. Jfr Ramberg med flera, Rättskällor – en introduktion i kritiskt tänkande, Stockholm, 2018, s 37.

⁹ Se 3 och 6 §§ i förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten.

¹⁰ Enligt 15 § i förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten kan JK:s beslut inte överklagas. Den som är missnöjd får således vända sig till domstol. Se Taubert, Begränsningar i ersättningsrätten vid oberättigade frihetsberövanden, JT, 2019/20, s 74. Enligt prop 2017/18:7 s 15 kan den enskilde rent av vända sig direkt till domstol utan att först framställa krav hos JK. Hänvisning kan i detta sammanhang även göras till NJA 2012 s 464 och NJA 1990 s 808. I båda dessa fall dömde Högsta domstolen i strid med JK:s praxis.

anses vara bunden vid sin praxis, eftersom denna kan ändras av JK närhelst detta bedöms vara motiverat.

4.1 Normalersättningens storlek

I enlighet med vad som framgått i avsnitt 3 har JK i det här aktuella fallet beräknat den normalersättning som tilldelats sökanden med utgångspunkten att denne, när det oriktiga frihetsberövandet påbörjades, redan varit frihetsberövad under 18 månaders tid. JK har således valt att tillämpa de förhöjda schablonbelopp som gäller för månad 19-32 och på grundval härav kommit fram till en normalersättning om 600 000 kr. Om JK i stället valt att tillämpa de schablonbelopp som gäller för månad 1-14 hade ersättningen i denna del stannat vid 380 000 kr.

I beslutet har JK motiverat detta ställningstagande med att lidandet ökar ju längre ett frihetsberövande pågår. På JK:s hemsida återfinns också följande något mera utförliga förklaring:¹¹

”Skälen för att ersättningen ökar successivt från och med den sjunde månaden är att lidandet typiskt sett anses öka ju längre ett frihetsberövande pågår, bland annat på grund av den psykiska påverkan en långvarig frihetsinskränkning har som sådan och den avsevärda avskärmningen från den frihetsberövandes omgivning som det innebär.”

Att ett frihetsberövande bedöms vara oriktigt beror i de allra flesta fall på att den frihetsberövade sedermera blivit frikänd. I sådana fall äger den frihetsberövade rätt till ersättning för hela den tid under vilken han varit berövad sin frihet, med följd att JK:s position, att lidandet ökar ju längre frihetsberövandet pågår och att normalersättningen återspeglar detta förhållande, framstår som tämligen okontroversiell.

Det här aktuella fallet avviker emellertid från sådana normalfall såtillvida att sökanden faktiskt dömts för brott och således varit korrekt frihetsberövad under 18 månader men därutöver oriktigt frihetsberövad under ytterligare 14 månader. Enligt JK:s beslut äger sökanden i denna situation rätt att vid beräkningen av normalersättningen tillgodoräkna sig de inledande 18 månaderna, trots att frihetsberövandet under denna tid inte varit oriktigt och således inte heller ersättningsgrundande.

¹¹ <https://www.jk.se/skadestand/frihetsberovande/> (hämtat den 30 december 2021).

Den här aktuella frågan gäller huruvida det varit möjligt för JK att, inom ramen för gällande rätt, i stället inta ståndpunkten att endast tid varunder sökanden varit oriktigt frihetsberövad ska beaktas när normalersättningen beräknas, med följd att sagda ersättning skulle ha stannat vid 380 000 kr.

Enligt 7 § frihetsberövelagen ska ersättning lämnas för bland annat lidande. Några bestämmelser beträffande ersättningens storlek återfinns däremot inte. I lagens förarbeten återfinns emellertid en del allmänna uttalanden i detta avseende.¹² Beträffande den specifika fråga som nu är aktuell lämnas dock ingen som helst vägledning. Inte heller praxis från Högsta domstolen är helt klargörande i nu aktuellt avseende, låt vara att domstolens ställningstagande i NJA 2012 s 464, att det förhållandet att den ersättningsberättigade har tidigare erfarenhet av att vara frihetsberövad inte ska påverka lidandeersättningens storlek, närmast ger stöd för att den tid under vilken sökanden varit korrekt frihetsberövad, i strid med JK:s ställningstagande, inte ska tillåtas påverka ersättningens storlek.¹³

Mot denna bakgrund är det tydligt att JK i här aktuellt fall haft alla möjligheter att, inom ramen för gällande rätt, inta ståndpunkten att endast tid varunder sökanden varit oriktigt frihetsberövad ska beaktas när normalersättningen beräknas och att sagda ersättning således skulle beräknas till 380 000 kr. Även om rättsläget är i viss mån osäkert kan det rent av anses plausibelt att denna ståndpunkt skulle ha godtagits om det här aktuella ärendet hade blivit föremål för domstolsprövning.

4.2 Rätten till förhöjd ersättning

I enlighet med vad som framgått i avsnitt 3 har JK i det här aktuella fallet beviljat sökanden en förhöjd ersättning. Denna ersättning uppgår till 240 000 kr, vilket motsvarar 40 % av normalersättningen.

¹² Se prop 1997/98:105 s 55 f.

¹³ Se vidare Heller & Radetzki, Skadeståndsrätt, 11 uppl, Stockholm, 2021, s 454. I detta sammanhang kan det måhända även finnas skäl att framhålla att emedan JK i det här aktuella beslutet intagit ståndpunkten att det faktum att sökanden under 18 månader varit korrekt frihetsberövad utgör ett förhållande som medför en särskilt hög normalersättning så synes JK i 2012 års fall ha intagit den rakt motsatta ståndpunkten, att den skadelidandes tidigare erfarenhet av att vara frihetsberövad utgjorde ett förhållande som borde medföra särskilt låg ersättning.

Den förhöjda ersättningen har motiverats av JK med att frihetsberövandet och domen avsett särskilt allvarlig brottslighet. Den bakomliggande tankegången utvecklas enligt följande på JK:s hemsida:¹⁴

”Vissa omständigheter kan medföra en förhöjd ersättning. Det gäller främst om misstankarna har avsett ett särskilt allvarligt brott. Den högre ersättningen är då i huvudsak tänkt att kompensera den frihetsberövade för rädslan inför ett längre fängelsestraff, omgivningens missaktning, ökad publicitet samt ökade frihetsbegränsningar i form av restriktioner och ordningsregler på häkten och anstalter.”

Mot bakgrund av dessa formuleringar får det anses tydligt att den förhöjda ersättning som enligt JK:s praxis beviljas den som varit misstänkt för ett särskilt allvarligt brott är avsedd att tillämpas i situationer där den oriktigt frihetsberövade sedermera blir frikänd. Bara i sådana situationer kan det nämligen finnas skäl att lämna särskild kompensation för sådant som rädslan inför ett längre fängelsestraff och omgivningens missaktning.

I här aktuellt fall har sökanden blivit dömd för sådan allvarlig brottslighet. Trots detta har emellertid JK intagit ståndpunkten att sökanden äger rätt till förhöjd ersättning med hänsyn till att frihetsberövandet och domen avsett särskilt allvarlig brottslighet.

Den här aktuella frågan gäller huruvida det varit möjligt för JK att, inom ramen för gällande rätt, inta motsatt ståndpunkt, innebärande att förhöjd ersättning på den nu aktuella grunden inte kunde komma i fråga eftersom sökanden faktiskt dömts för den allvarliga brottslighet som föranlett att han frihetsberövats.

Enligt 7 § frihetsberövelagen ska ersättning lämnas för bland annat lidande. Några bestämmelser beträffande ersättningens storlek återfinns däremot inte. I lagens förarbeten återfinns emellertid en del allmänna uttalanden i detta avseende.¹⁵

Beträffande den specifika fråga som nu är aktuell lämnas dock ingen som helst vägledning. Inte heller har denna fråga behandlats i Högsta domstolens praxis. Däremot står det utom allt tvivel att det syfte som den förhöjda ersättningen enligt JK ska fylla helt förfelas för det fall att sådan ersättning, i enlighet med JK:s här ifrågavarande beslut,

¹⁴ <https://www.jk.se/skadestand/frihetsberovande/> (hämtat den 30 december 2021).

¹⁵ Se prop 1997/98:105 s 55 f.

tillerkänns sökande som blivit dömda för den allvarliga brottslighet som föranlett att vederbörande blivit frihetsberövad.

Mot denna bakgrund är det tydligt att JK i här aktuellt fall haft alla möjligheter att, inom ramen för gällande rätt, inta ståndpunkten att det förhållandet att sökanden faktiskt dömts för den allvarliga brottslighet som föranlett att han frihetsberövats medför att någon förhöjd ersättning på den nu ifrågavarande grunden inte kan komma i fråga. Även om rättsläget är i viss mån osäkert kan det rent av anses plausibelt att denna ståndpunkt skulle ha godtagits om det här aktuella ärendet hade blivit föremål för domstolsprövning.

4.3 Jämkningsfrågan

I 6 § frihetsberövelagen regleras ett antal olika situationer i vilka rätten till ersättning faller bort eller ersättningen kan jämkas. Denna regel har följande lydelse:

”Den skadelidande har inte rätt till ersättning enligt 2-5 §§, om den skadelidande själv uppsåtligen har föranlett åtgärden.

Om den skadelidande har försökt undanröja bevis eller på annat sätt försvåra sakens utredning, eller om den skadelidande vid misstanke om brott har försökt undandra sig förundersökning eller lagföring, lämnas ersättning endast när det finns synnerliga skäl.

Ersättning kan vägras eller sättas ned, om den skadelidandes eget beteende har föranlett beslutet om frihetsinskränkning eller om det med hänsyn till övriga omständigheter är oskäligt att ersättning lämnas. Ersättning får dock inte vägras eller sättas ned enbart på den grunden att misstanke om brott kvarstår utan att skuldfrågan är klarlagd.

Om tiden för frihetsinskränkning har avräknats eller annars beaktats vid fastställande eller verkställighet av brottspåföljd, kan ersättningen sättas ned efter vad som är skäligt.”

Av JK:s här ifrågavarande beslut framgår inte explicit att denna regel har tillämpats. I enlighet med vad som framgått i avsnitt 3 är det emellertid tydligt att JK har reducerat den tid för vilken ersättning ska betalas med två månader under hänvisning till att hovrätten ”gav sökanden tre månaders strafflindring med hänsyn just till att frihetsberövandet översteg det utmätta fängelsestraffet” (vilket, efter beaktande av att villkorlig frigivning normalt sker efter två tredjedelar av strafftiden, motsvarar två

månader). Rättsligt stöd för denna reduktion ges otvivelaktigt i den citerade bestämmelsens sista stycke.¹⁶

Den här aktuella frågan gäller huruvida det varit möjligt för JK att inom ramen för gällande rätt åberopa 6 § frihetsberövandelagen till stöd för att reducera den sökanden tillkommande ersättningen ytterligare.

Allra först ska i detta sammanhang framhållas att det inte finns något principiellt hinder mot att ersättningen i ett och samma fall reduceras under hänvisning till mer än en av de olika regler som återfinns i 6 §.¹⁷

Något utrymme för att i det här aktuella fallet tillämpa reglerna i 6 § första respektive andra stycket återfinns emellertid inte. Såvitt framkommit har sökanden nämligen inte på något sätt agerat med uppsåt att åstadkomma det oriktiga frihetsberövandet (första stycket). Inte heller har sökanden föranlett det oriktiga frihetsberövandet genom någon form av obstruktion (andra stycket).¹⁸

Skäl att jämka ersättning på grund av den skadelidandes eget beteende enligt 6 § tredje stycket kan enligt gällande lagförarbeten föreligga om den skadelidande handlat på ett sådant sätt att han dragit misstankarna till sig. Han har exempelvis varit närvarande när någon i ett sällskap begått skadegörelsebrott utan att själv kunna dömas för brottet. Eller så har han avtjänat straff för rån men, efter att ha beviljats resning, bedömts ha varit närvarande vid rånet men inte delaktig på ett sådant sätt att han ska dömas.¹⁹

Det här aktuella fallet skiljer sig från nu nämnda exempel såtillvida att sökanden faktiskt dömts och sedermera förblivit dömd för de brott som föranlett frihetsinskränkningen, låt vara att denna inskränkning blivit alltför långvarig till följd av oklarheter beträffande sökandens ålder. I denna situation torde den brottsliga handlingen som sådan under inga förhållanden kunna utgöra ett sådant eget beteende som kan föranleda jämkning enligt 6 § tredje stycket.²⁰ Det är nämligen inte denna handling som i direkt hänseende

¹⁶ Låt vara att en sådan reduktion lika väl torde kunna genomföras med stöd av de allmänna principer som äger tillämpning vid ersättningsberäkningen.

¹⁷ Jfr NJA 2013 s 1003 (punkt 15 i Högsta domstolens dom).

¹⁸ Se prop 1997/98:105 s 54.

¹⁹ Se prop 1997/98:105 s 54 f.

²⁰ Se NJA 2013 s 1003 (punkt 14 i Högsta domstolens dom). Se även Hellner & Radetzki, Skadeståndsrätt, 11 uppl, Stockholm, 2021, s 452 samt Taubert, Begränsningar i ersättningsrätten vid oberättigade frihetsberövanden, JT, 2019/20, s 86.

föranlett det oriktiga frihetsberövandet. Detta har i stället föranletts av de nyss nämnda oklarheterna i fråga om sökandens ålder. Om sökanden på något sätt agerat så att domstolarna haft anledning att tro att han var äldre än vad han i själva verket var och därigenom föranlett det oriktiga frihetsberövandet, skulle detta beteende således, av allt att döma, kunna utgöra grund för jämkning.²¹

Mot denna bakgrund är det av stort intresse att den åldersbedömning som i det här aktuella fallet legat till grund för det oriktiga frihetsberövandet bland mycket annat baseras på det ostridiga förhållandet att sökanden, i sms-meddelanden till två bekanta, lämnat uppgifter om sin ålder, som innebär att han vid tidpunkten för de här ifrågavarande brotten hade fyllt 18 år.²² För att jämkning på grund av eget beteende ska komma i fråga krävs emellertid, i enlighet med vad som redan framgått, att sökandens eget beteende föranlett beslutet om det oriktiga frihetsberövandet. Det krävs således orsakssamband mellan sagda beteende och frihetsberövande. Av motiveringen till den nyss nämnda åldersbedömningen framgår emellertid inte huruvida sökandens nu ifrågavarande agerande (de båda sms-meddelandena) utgjort en nödvändig betingelse (förutsättning) för domstolarnas bedömning att det var mest sannolikt att sökanden, vid tidpunkten för de ifrågavarande brotten, hade fyllt 18 år.²³ Det uppställda kravet på orsakssamband kan därmed inte anses uppfyllt och något utrymme för jämkning på grund av sökandens eget beteende föreligger således ej.

Enligt 6 § tredje stycket kan jämkning emellertid även baseras på att det med hänsyn till andra omständigheter än den skadelidandes eget beteende skulle vara oskäligt att ersättning lämnas. Som exempel på situationer där jämkning på denna grund skulle kunna komma i fråga anges i lagförarbetena att det är klarlagt att en frihetsberövad person begått ett visst brott men åtal inte väcks på grund av åtalsunderlåtelse eller preskription. Ett annat exempel utgörs av situationer där ett frihetsberövande förlängts på grund av att den frihetsberövade personen varit så påverkad av alkohol, narkotika eller dylikt att han inte kan svara för sig.²⁴ Ytterligare ett exempel är att någon har frikänts från ett häktningsgrundande brott men samtidigt har dömts för andra brott som

²¹ Vid uppsåt att åstadkomma det oriktiga frihetsberövandet, redan med stöd av 6 § första stycket (se ovan). I annat fall, med stöd av regelns här ifrågavarande tredje stycke.

²² Se Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2018-01-31 i mål nr B 2753-1, s 11 f.

²³ Se Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2018-01-31 i mål nr B 2753-1, s 11 f.

²⁴ Se prop 1997/98:105 s 55.

hade kunnat åberopas som grund för häktningsbeslutet om de vid tidpunkten för detta beslut hade varit kända.²⁵

I det här aktuella fallet finns inte någon specifik omständighet av nu nämnt eller annat slag som skulle kunna motivera att jämkning sker. Från ett mera allmänt perspektiv skulle det emellertid, mot bakgrund av den mycket allvarliga brottsligheten vartill sökanden gjort sig skyldig, kunna hävdas vara oskäligt att denne genom beslutet tilldelas en ersättning som uppgår till hela 840 000 kr. Fråga uppkommer därför huruvida sådana mycket allmänna rimlighetsargument kan läggas till grund för jämkning med stöd av 6 § tredje stycket frihetsberövandelagen.

Allra först kan det konstateras att lagtexten på intet sätt hindrar att jämkning baseras på sådana allmänna skäl. Det finns emellertid inte något stöd för att det varit lagstiftarens avsikt att den nu ifrågavarande regeln skulle tillämpas på detta sätt. Tvärt om måste lagförarbetena, med dess explicita exempel på jämkningsskäl av konkret natur och avsaknad av uttalanden om att jämkning även kan ske när ersättning av mera allmänna skäl framstår som orimlig eller orimligt hög, sägas indikera att det inte varit lagstiftarens avsikt att jämkning ska kunna komma i fråga i situationer av här aktuellt slag. Inte minst gäller detta mot bakgrund av att lagförarbetena, under hänvisning till att jämkningsregeln innebär undantag från "en grundläggande rättsstatsprincip" anger att det är "påkallat med en restriktiv tillämpning" av 6 §.²⁶

Även om rättsläget inte kan anses vara fullständigt klart²⁷ framstår det vid en samlad bedömning som osannolikt att det i här aktuellt fall finns något utrymme för jämkning av den sökanden tillkommande ersättningen under hänvisning till övriga omständigheter i den mening som avses i 6 § tredje stycket frihetsberövandelagen.

Sammantaget är det således min uppfattning att det inte varit möjligt för JK att inom ramen för gällande rätt åberopa 6 § frihetsberövandelagen till stöd för att reducera den sökanden tillkommande ersättningen utöver vad som skett i samband med beräkningen av den tid för vilken ersättning ska betalas.

²⁵ Se prop 1974:97 s 66 f.

²⁶ Se prop 1997/98:105 s 55.

²⁷ Jfr NJA 2013 s 1003 där Högsta domstolen (i punkt 14) uttalar att "det är svårt att närmare precisera innebörden av undantagsbestämmelsen i 6 § tredje stycket".

5 Sammanfattande slutsatser och avslutande kommentarer

Sammanfattningsvis har den nu genomförda analysen givit vid handen att JK i det här aktuella fallet haft alla möjligheter att, inom ramen för gällande rätt,

- dels inta ståndpunkten att endast tid varunder sökanden varit oriktigt frihetsberövad ska beaktas när normalersättningen beräknas,
- dels inta ståndpunkten att det förhållandet att sökanden faktiskt dömts för den allvarliga brottslighet som föranlett att han frihetsberövats medför att någon förhöjd ersättning inte kan komma i fråga.

Det nu sagda innebär att JK haft alla möjligheter att, inom ramen för gällande rätt, begränsa den sökanden tillkommande ersättningen till 380 000 kr. Däremot har det knappast varit möjligt för JK att, inom ramen för gällande rätt, reducera den sökanden tillkommande ersättningen ytterligare med stöd av 6 § frihetsberövandelagen.

I fråga om vilka skäl som återfinns bakom JK:s båda här ifrågasatta ställningstaganden är det naturligtvis bara möjligt att spekulera. Det kan emellertid noteras att JK på ett konsekvent sätt hållit fast vid sin egen praxis, som av allt att döma utformats med sikte på de ofta förekommande situationer där den skadelidande blivit frikänd, trots att sökanden i det här aktuella fallet dömts för mycket allvarliga brott. Att en sådan rigid tillämpning av JK:s praxis inte kan godtas, utan att omständigheterna i varje enskilt fall måste ges ett betydande utrymme när ersättningsfrågan hanteras, har sedan länge lagts fast i såväl lagförarbeten som rättspraxis.²⁸

Stockholm som ovan

Marcus Radetzki

²⁸ Från lagstiftningsarbetet kan jämförande hänvisningar göras till prop 1974:97 s 72 ff och prop 1997/98:105 s 56 (i tidigare version felaktigt angivet som s 65); från rättspraxis till NJA 1979 s 297.